

Поэтому, обеспечение международной энергетической безопасности, без которой отдельные государства не смогут достичь реальной энергетической безопасности во всех ее аспектах, будет зависеть, в первую очередь, от того, насколько широко и быстро доминирующие позиции завоюет новое мышление, что позволит человечеству объединить усилия в разработке и осуществлении конкретных путей решения глобальных проблем, перестройке международных торгово-экономических отношений.

РЕЗЮМЕ

В данной работе рассмотрены проблемы обеспечения энергетической безопасности Украины в контексте международной энергетической безопасности. Выделены основные угрозы энергетической безопасности Украины и факторы, создающие их. Определены основные государственные приоритеты в достижении энергетической безопасности в неразрывной связи с мировым хозяйством.

РЕЗЮМЕ

У даній роботі розглянуті проблеми забезпечення енергетичної безпеки України в контексті міжнародної енергетичної безпеки. Виділено основні погрози енергетичної безпеки України і фактори, що створюють них. Визначено основні державні пріоритети в досягненні енергетичної безпеки в нерозривному зв'язку зі світовим господарством.

SUMMARY

This article is considered problems of the Ukraine's energy safety provision in context of international energy safety. It is chosen main threats to Ukraine's energy safety and factors, creating them. The main state priorities are determined in achievement of energy safety in indissoluble relationship with world facilities.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ:

1. Energy Dictionaries/World Energy Council. – Paris: Souve SI, 1992. – 736 p.
2. Амельницька О.В., Надтока Т.Б. Концептуальні основи енергетичної безпеки промислового підприємства.// Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Економічна. – Донецьк. – ДонНТУ. – 2002. – 212 с.

Поступила в редакцию 26.12.2006 года

ЗОВНІШНІ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В КІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Брич В.Я., д.е.н., професор, зав. кафедри менеджменту Тернопільського національного економічного університету

Шушпанов П.Г., аспірант Тернопільського національного економічного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді. В сучасній історії незалежної України проблема зовнішньої міграції населення набула особливо гострого значення. В ринкових умовах господарювання криза міграції знаходить своє відображення в зменшенні інтенсивності міграційних процесів на внутрішньорегіональному рівні та значному збільшенню зовнішніх трудових поїздок населення за межі країни. Якщо в перші роки незалежності характер зовнішніх міграційних процесів залежав переважно від політичних, етнічних та історичних чинників, які були сформовані під час довготривалого перебування України у складі Радянського Союзу, то в новому ХХІ ст., домінантним чинником, який впливає на зовнішню міграцію населення стає соціально – економічний.

Виділення невирішеної частини проблеми та огляд публікацій. В науковій літературі присвяченій проблемам зовнішньої трудової міграції населення значна увага приділяється чинникам, які на неї впливають та головним напрямкам виїзду наших громадян за кордон. Проте це переважно стосується 90-х рр., ХХ ст., а сучасні тенденції та географія зовнішніх

міграцій населення розглядається в меншій мірі. Науковими дослідженнями з даної проблематики займаються такі українські та зарубіжні вчені, як Е.М. Лібанова О.А. Малиновська, С.І. Пірожков, О.В. Позняк, М.Д. Романюк, А.Г. Вишневський, Ж.А. Зайончківська та інші.

Мета статті полягає у виявленні сучасних тенденцій зовнішньої міграції населення України та впливу чинників, які безпосередньо на неї впливають.

Основна частина статті. На початку 90 – х років ХХ ст. в Україні та на Заході існувала думка про те, що відкриття кордонів викличе стрімке зростання еміграції. Ще в радянські часи Всесоюзний Центр по вивченню суспільної думки провів в 1990 році опитування “Відношення населення СРСР до роботи за кордоном”. Згідно з цим опитуванням готовність до виїзду в зв’язку з трудовою діяльністю з колишнього СРСР проявили 1,5 – 2 млн. громадян, та ще 5 – 6 млн. розглядали таку можливість.

Західні експерти також були стурбовані масовою еміграцією з нових незалежних держав, зокрема з України. Їх оцінки можливої еміграції доходили навіть до цифри в 20 млн. осіб. Проте, як наголошувалося тоді в одній з статей – “Існують достатньо вагомі лімітуючі чинники як в країні еміграції, так і в країнах імміграції, які безперечно обмежено подіють на формування еміграційних потоків” [1].

Саме в цей період еміграція з України зростає швидше ніж у цілому з СРСР. У 1987 році дозвіл на виїзд на постійне місце проживання за кордон отримало 5,4 тис. громадян України (серед них в Ізраїль – 3 тис.) у 1988 році - 13 тис. осіб (до Ізраїлю – 10 тис.), 1989 рік – 36,5 тис. осіб (до Ізраїлю – 33,2 тис.), 1990 рік – 73 тис. осіб (до Ізраїлю – 68 тис.). У 1991 році виїзд з України до далекого зарубіжжя дещо скоротився. В цей період було видано майже 70 тисяч (разом з дітьми) дозволів до Ізраїлю – 48,5 тис. або майже 70% від загальної маси). Водночас істотно збільшився виїзд до США (разом з дітьми 15,4 тис. осіб), до ФРН – 2,1 тис. осіб. Разом до обох країн виїхало понад чверті усієї кількості емігрантів [4].

Розпад Радянського Союзу та перехід до ринкових відносин призвів до різких трансформаційних тенденцій міграції населення. Україна з 1994 року стала країною еміграції. Загалом за період з 1994 – 2000 роки Україна тільки за офіційними даними внаслідок міграційного обміну населенням з іншими державами втратила понад 600 тис. осіб, переважно молодого та середнього віку. При цьому більшість з них не мають наміру повернутися назад.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття відбуваються суттєві зміни структури і характеру міграційних потоків в Україні. Так, якщо за період з 1990 по 1993 роки населення країни за рахунок імміграційних процесів збільшилося на 565,4 тис. осіб, то протягом 1994-2001 років внаслідок виїзду з України чисельність населення зменшилася на 669,4 тис. осіб. Міграційні процеси вплинули також на етнічний склад населення України. З одного боку, в Україну повернулися сотні тисяч депортованих (кримські татари, болгары, вірмени, греки, німці), збільшилася чисельність окремих національних меншин (вірменів, азербайджанців, абхазців), а також вихідців з Центральної Азії та Африки, а з іншого, щороку кілька мільйонів українців від’їжджають за кордон на заробітки, причому більшість з них працює нелегально, виконуючи малокваліфіковану, непривабливу роботу. Через територію України пролягають шляхи незаконних мігрантів, які прямують до країн західної Європи.

В 90-х роках минулого сторіччя О.В. Позняком була розроблена чотирьохрівнева структура зовнішньоміграційних контактів населення України:

- обмін населення з найбільш етнічно та географічно близькими державами СНД – Росією, Білоруссю та Молдовою;
- міграційні контакти з державами Балтії, Закавказзя та Центральної Азії;
- міграційні зв’язки з рядом країн Центральної Європи – Польщею, Чехією, Німеччиною, Угорщиною, Словаччиною, Румунією, Болгарією, а також Ізраїлем;
- інші географічні напрямки міждержавних міграцій, зокрема до країн так званого переселенського капіталізму (США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, ПАР) [3].

Проте з плином часу в новому ХХІ столітті дана структура зовнішньоміграційних переміщень населення потребує вдосконалення та певного переосмислення. Це в першу чергу пов’язано з тим, що в перші роки незалежності України головними чинниками та основною рушійною силою, яка впливала на зовнішню міграцію населення були етнічні та політичні мотиви. Основна маса наших громадян виїжджала в сусідні країни СНД та в колишні

соціалістичні країни, а також Ізраїль. Меншою мірою міграційні переміщення були пов'язані з країнами, так званого переселенського типу – США, Австралією, Канадою. Якщо раніше виїжджали за кордон переважно на постійне місце проживання, то сьогодні зміст зовнішньоміграційних переміщень суттєво змінився – на перший план вийшли соціально-економічні чинники, які носять в своїй більшості трудовий характер з метою заробітку та в кінцевому результаті повернення на Україну, в зв'язку з чим значно змінилася географія та напрями виїзду наших громадян за кордон.

Тому доцільно запропонувати та схематично зобразити типологію трудових зовнішніх міграцій населення України, яка відповідає сучасним тенденціям та напрямкам виїзду наших співвітчизників за кордон (рис. 1.1.).

Рис. 1.1. Типологія трудових зовнішніх міграцій населення України.

Дана класифікація трудових переміщень наших співвітчизників за кордон реально відображає сучасні тенденції в розвитку цих процесів в Україні. За основу побудови даної класифікації були взяті трудові міграції населення в двох основних напрямках – внутрішньоконтинентальні та міжконтинентальні. Більшого поширення набули внутрішньоконтинентальні, оскільки зручніше емігрувати в сусідні країни або здійснювати незначні по відстані міграційні переміщення ніж виїжджати в далеке зарубіжжя на інші континенти. Тому менш за все наші громадяни мігрують у високорозвинені країни світу (Японія, США, Канада, Австралія) та розвинені країни Західної Європи (Великобританія, Німеччина, країни Бенілюксу, скандинавські країни), в зв'язку з тим, що існують досить суттєві перешкоди в'їзду в ці країни. І, навпаки, достатньо легко з метою трудової діяльності можна потрапити в прикордонні країни (Росія, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина), а також досить поширений виїзд в країни Південної Європи (Португалія, Іспанія, Італія, Греція). Наші громадяни частіше здійснюють переміщення у країни з відносно сприятливими умовами:

- Іспанія та Італія приваблює наших співвітчизників не лише відносно високим рівнем оплати праці, але й значними шансами щодо отримання в'їзної візи;
- У Португалії дещо лояльніше ставлення місцевої влади до мігрантів;
- У Росію, з якою зберігається безвізовий режим виїзду, та в Польщу (вона з 2004 року впровадила для українців безкоштовні візи). Важливим для мігрантів є також відносно невелика вартість проїзду та відсутність повного бар'єру.

Якщо поглянути на процеси зовнішньої трудової міграції населення Тернопільської області, то рівень міграції у міських населених пунктах у відсотках до працездатного населення працездатного віку станом на 1 жовтня 2004 року є обернено пропорційним їх адміністративній значимості:

- обласний центр – 10,8%;
- районні центри – 13,9%;
- селища міського типу – 16,9%.

Середній рівень міграції з міських населених пунктів склав 12,8%, а з сіл окремих районів – 7,8%. Така ситуація пояснюється логічно та послідовно: чим вищий адміністративний статус міста, тим більше там бюджетних установ, діючих підприємств сфери виробництва та обслуговування, відповідно більше робочих місць.

Пріоритетними напрямками виїзду за кордон для чоловіків є Росія (загалом понад 20% від загальної кількості мігрантів), для жінок – Італія (майже половина). Якщо ж поглянути на обсяги трудової міграції сільського населення Тернопільської області за країнами виїзду, то 86,5% з них припадає лише на шість країн – Польщу, Росію, Італію, Португалію, Іспанію, Чехію [6]. Оскільки, значна частка зовнішніх переміщень населення в Україні здійснюється громадянами Західних регіону, до якого належить Тернопільська область, то стає зрозуміло, якими є пріоритетні напрямки виїзду в цьому регіоні. Для населення Східних та Північних областей нашої країни характерним є зовнішньоміграційні контакти переважно в прикордонну Росію, питому вагу якого складають чоловіки.

В 2002 році було проведено соціологічне опитування домогосподарств мігрантів – громадян України, в якому досліджувалися причини, зміст та наслідки поїздок за кордон, їх соціально – економічне значення для окремих сімей та суспільства в цілому, був проаналізований розвиток процесу закордонної трудової міграції населення шляхом порівняння з результатами аналогічного дослідження 1994 року [5]. На основі одержаних результатів та їх аналізу були визначені сучасні тенденції та пріоритети населення в трудових міграційних переміщеннях

1. Менш популярними у мігрантів стали човникові трудові поїздки, тому більшість осіб виїжджає для більш довгострокового працевлаштування у різних сферах виробництва (їдуть працювати на термін 1,5 роки і довше; основна сфера працевлаштування для чоловіків – будівництво, для жінок – робота у домашньому господарстві).

2. Більш потужними стали потоки трудової міграції у країни, де вищий рівень оплати праці – Іспанія, Італія, Португалія.

3. Заробітки мігрантів дозволяють підвищити життєвий рівень власної сім'ї і вкладати кошти у виробництво сільгосппродукції чи власну підприємницьку діяльність, тому вони сприяють появі середнього класу, зниженню рівня напруги в Україні.

4. Міграція стала носити стихійний та масовий характер.

Складність обліку зовнішніх трудових мігрантів, в зв'язку з розповсюдженістю нелегального перетину кордону, не дозволяє державі дати оцінку, скільки ж саме осіб, щороку, виїжджає за межі країни. Наприклад, згідно даних Держкомстату України в 2004 році в країну прибуло 38567 осіб, а вибуло – 46182 осіб, тобто спостерігається від'ємне сальдо на 7614 осіб. Проте, з країнами СНД обмін населенням відображається в наступному виразі – 32570 осіб прибуло; 28865 осіб вибуло (приріст склав 3705 осіб), а з іншими країнами – 5997 осіб прибуло, а 17317 осіб вибуло (скорочення у вигляді 11320 осіб) [2]. Однак ці дані складно назвати реальними, щодо зовнішніх переміщень населення України, за різними підрахунками за останні 5 – 10 років за кордон виїхало від 3 до 7 млн. осіб, в середньому по 500 тис. осіб щороку. Хоча ця цифра є можливо дещо завищеною, але в порівнянні з 11 тис. осіб є просто вражаючою. Тому найбільш дієвим засобом отримання інформації про зовнішніх трудових мігрантів, є проведення вибіркового соціологічного опитувань.

Висновки. В новому ХХІ ст., географія зовнішніх переміщень населення України значно змінилася в порівнянні з першими роками незалежності, де рушійною силою є не політичні, етнічні чи інші мотиви, а соціально-економічні. Внаслідок чого виїжджають переважно не на постійне місце проживання, як це було в 90 – х рр. ХХ ст., а на тимчасове з метою трудової діяльності. Найбільш поширеним є виїзд в країни близького зарубіжжя та країни Південної Європи. При чому трудові міграційні переміщення набули вражаючих

масштабів, особливо в Західному регіоні України. Масовість та нелегальність трудової міграції є головними складовими в зовнішніх переміщеннях населення України нового сторіччя.

РЕЗЮМЕ

В статье выявлены главные тенденции внешних перемещений населения Украины в конце XX - в начале XXI века. Рассмотрена и проанализирована география внешних миграций населения Украины, которая претерпела существенных изменений по сравнению с первыми годами независимости, где на первый план выходят не политические или этнические факторы, а социально - экономические. На основе анализа научных материалов по трудовой миграции населения предложена современная типология внешних миграций населения Украины.

РЕЗЮМЕ

В статті виявлені головні тенденції зовнішніх переміщень населення України в кінці XX – на початку XXI ст. Розглянуто та проаналізовано географію зовнішніх міграцій населення України, яка зазнала суттєвих змін в порівнянні з першими роками незалежності де рушійною силою є не політичні, етнічні чи інші чинники, а соціально-економічні. На основі аналізу наукових матеріалів з трудової міграції населення запропоновано сучасну типологію зовнішніх міграцій населення України.

SUMMARY

In clause the main tendencies of external movings of the population of Ukraine are revealed at the end of twentieth - in the beginning of the twenty first century. Is considered and the geography of external population shifts of Ukraine is analysed which has undergone of essential changes in comparison with the first years of independence, where on the foreground not the political or ethnic factors, and socially - economic leave. On the basis of the analysis of scientific materials on labour population the modern structure of external population shifts of Ukraine is offered.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ:

1. Вишне夫斯基 А.Г., Зайончковская Ж.А.. Миграция из СССР: четвертая волна // Рабочие доклады Центра демографии и экологии человека, вып. 3, декабрь 1991, с. 23.
2. Статистичні матеріали Державного комітету статистики України.
3. Зовнішні трудові міграції населення України / За ред. Е. М. Лібанової, О. В. Позняка. – К.: РВПС України НАН України, 2002. – 58 с.
4. Малиновська О.А. Міграційна ситуація та міграційна політика в Україні. – К.: НІСД, 1997. – 69с.
5. Пирожков С.И., Малиновская Е.А, Хомра А.У. Внешние трудовые миграции в Украине: социально – экономический аспект: Монография – К. НИМІМБ, 2003. – 134с.
6. Трудова міграція населення Тернопільської області: кількісний та географічний аспекти. – Тернопіль: “Джура”, 2006 – 25с.
7. www.demoscope.ru

Поступила в редакцію 21.12.2006 года

EXPLAINING REGIONAL DEVELOPMENT IN THE UKRAINIAN DONBAS: TRANSITIONAL NEO-PATRIMONIAL CAPITALISM?

Swain A., PhD, Lecturer in Human Geography, School of Geography, University of Nottingham, UK

Introduction

This brief paper is an extract from a much longer chapter about the Donbas in ‘transition’ (Swain and Mykhnenko 2007). The first part of that chapter examines the main theories that have been presented to explain post-soviet economic development in the former Soviet Union. This is then followed by a section that uses official statistics to identify the main socio-economic trends in the region since the